

čuje da današnji baptisti, kvekeri i bratske crkve baštine dio naslijeđa anabaptista 16. stoljeća.

Knjiga je napisana iscrpno, znalački, tečno i informativno te pruža originalnu i kreativnu sintezu anabaptističkog pokreta. Donosi dokumentirani pregled najnovijih istraživanja podrijetla i razvoja anabaptista te popis najnovije znanstvene literature i izvorne građe. Knjiga ima dvostruku namjenu. Prvo, namijenjena je čitateljima koje interesiraju povijest i teologija reformacije, posebice onima koje zanima nastajanje, razvoj i specifičnosti pojedinih struja anabaptističkih zajednica. Drugo, namijenjena je čitateljima koje zanima dinamika života novozavjetne Crkve u požrtvovnoj predanosti proučavanju, naviještanju i primjeni Svetog pisma u svakidašnjem životu, bez obzira na teškoće, kušnje, progone i mučeništvo.

Stanko Jambrek

Darko Tomašević

Život, ljudi i običaji u Bibliji

Katolički bogoslovni fakultet: Sarajevo; Glas Koncila: Zagreb, 2019., 250 str.

Iz pera prof. dr. sc. Darka Tomaševića, dekana Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, proizašlo je djelo *Život ljudi i običaji u Bibliji*, a u izdanju dotičnoga fakulteta u suradnji s Glasom Koncila iz Zagreba. Dr. Tomašević je rođen 1972. godine, studij teologije završio je 1997. godine na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu, licencijat iz Svetoga pisma postigao je 2002. godine na Papinskom biblijskom institutu u Rimu, a 2005. godine obranio je doktorsku disertaciju na Papinskom Sveučilištu sv. Tome Akvinskog u Rimu (Angelicum) na temu „The Parable about the Widow and the Judge (Luke 18:1-8): Exegetical Theological Study“ [„Prispodoba o udovici i sucu (Lk 18,1-8): egzegetsko-teološka studija“]. Dr. Tomašević predavač je većine novozavjetnih traktata na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, gdje je od 2009. do 2015. godine bio prodekanom za znanost, a od 2015. godine obnaša dužnost dekana.

Uz disertaciju i knjigu u fokusu, dr. Tomašević je objavio još osam knjiga, od kojih je nekoliko knjiga srodne tematike s predmetnom, poput *Sveta zemlja: povijesno-duhovni vodič* (2010.), *Poznato i nepoznato u Bibliji* (2012.) i *Sveta Zemlja: povijesno-duhovni pratitelj* (promijenjeno izdanje, 2013. i 2017.), a nakon predmetne knjige, 2020. godine je u izdanju Salesiane iz Zagreba objavio još jednu knjigu, pod nazivom *Drugačije Evanđelje*. Uz navedene knjige, objavio je i brojne članke različite tematike (primarno biblijske) u domaćim i stranim časopisima i zbornicima, a preveo je i četiri knjige, uključujući važno kapitalno djelo Raymonda E. Browna s područja novozavjetne teologije *Uvod u Novi zavjet* (Kršćanska

sadašnjost, Zagreb, 2008.). Dr. Tomašević je uredio i devet knjiga te napisao recenzije za sedam knjiga.

Knjigom *Život, ljudi i običaji u Bibliji* autor je htio „predstaviti život i običaje biblijskih ljudi“, odnosno, „donijeti prikaz iz svakodnevnog života ljudi koji su živjeli tisućama godina prije nas, a kojima se Bog u svojoj providnosti objavio i izabrao da budu njegov narod“ (str. 7). Knjiga je to za koju bi se moglo reći da je svojevrsan pregled Biblije s posebnim naglaskom na život i običaje biblijskoga čovjeka, ali koja dotiče i biblijsku teologiju i biblijske jezike (u smislu proučavanja značenja izvornih riječi), obuhvaćajući povijest, geografiju, sociologiju i dr. Autorova je namjera bila i potaknuti čitatelje da i sami čitaju Sveto pismo, odnosno da „upoznavajući Bibliju, njezine ljude, život i običaje, raste njihova ljubav prema objavljenoj Božjoj Riječi“ (str. 7) iz čega je moguće utvrditi da je primarna namjera pisanja knjige i njena namjena ne samo za teologe i vjernike već i za svakoga onoga tko se želi bolje upoznati sa sadržajem Biblije. Knjiga je pisana stručno, ali jednostavnim jezikom i razumljivo, uz korištenje puno izvornih biblijskih citata.

Autor u svojoj knjizi donosi pregled uistinu brojnih biblijskih tema i nemoguće ih je sve pojedinačno navesti pa će to biti učinjeno kroz nešto općenitiji pregled sadržajnih cjelina knjiga. Knjiga je organizirana u osam cjelina pa se u prvoj cjelini, ili prema autoru: „odsjeku“, koja je ujedno i najopširnije poglavlje, autor bavi „životom i onime što je povezano s ljudskim životom, a to su rađanje, odrastanje i obitelj kao glavna sastavnica društva“ (str. 10). U ovome se dijelu knjige govori o nastambama biblijskih ljudi (šatorima i kućama), o značenju, značaju i funkcioniranju obitelji u Bibliji te njihovim glavnim obilježjima, ulozi žena u obitelji, djeci u biblijskoj obitelji i njihovom odnosu, braku u Starom zavjetu i njegovim obilježjima, pitanju monogamije i poligamije, braku u Novom zavjetu, rođenju djece u Bibliji i običajima vezanima uz to i o djetinjstvu i mladosti u Bibliji, koje uključuje i školovanje djece. Među ostalim informacijama autor navodi i zanimljivu tvrdnju da su „biblijski ljudi živjeli u kućama, ali su bili svjesni da im je prava kuća i dom onaj na nebu“ (str. 16), dok kao šest glavnih obilježja biblijske obitelji, kojima se bavi u ovoj cjelini, navodi endogamiju, očinsku liniju, patrijarhalnost, življenje u suprugovu domu, življenje više generacija skupa te višeženstvo (str. 20–21).

U drugom dijelu knjige autor se bavi time „što je to čovjeka održavalo na životu i kako se on ponašao kao bitno socijalno biće, tj. na koji način je pokazivao da se razlikuje od svih ostalih stvorenih bića“ (str. 64). Tako su teme koje dr. Tomašević proučava hrana biblijskoga čovjeka, što uključuje pripremanje hrane i vrste hrane, te običaji gostoljubivosti u Bibliji. Čitatelj tu, među ostalim informacijama, saznaje i zanimljivo poimanje kruha i o njegovu središnjem mjestu na obiteljskom stolu: „Iako je bilo razne hrane, glavna hrana je bila kruh. (Ljudi su odgajani da kruh smatraju svetim. Tako i danas postoji običaj da ljudi ne ustaju pozdraviti gosta, ako ovaj dođe dok ljudi blaguju kruh. Tek kad završe blagovanje

kruha, ustaju i pozdravljaju gosta. Koliko poštuju kruh, pokazuje i običaj da kruh nikad ne režu nožem, nego ga uvijek kidaju rukama. Dakle, ne stavljaju oštricu noža na 'svetost' kruha.)" (str. 67).

Treći dio „pokazuje na koji način je čovjek nastojao produljiti svoj zemaljski život i koje su prepreke stajale na tom putu, tj. kako se čovjek nosio s bolestima i što mu je pomoglo da dulje živi“ (str. 80). Glavna tema ovoga dijela, koji je ujedno najkraći dio knjige, jest tema bolesti i zdravlja (osobne higijene), a obuhvaća vrste bolesti i načine liječenja te samo liječenje.

Četvrti dio opisuje gdje se „biblijski čovjek naselio i gdje je živio, tj. opisuje njegovu geografsku 'omeđenost'. Uz tu geografsku određenost opisuje se i kako se biblijski čovjek 'snalazio' u tom prostoru kugle zemaljske, tj. kako je ta geografska uvjetovanost utjecala na njegovo obrađivanje zemlje, život sa zemljom i život od zemlje“ (str. 90). Dakle, teme koje nalazimo u ovom poglavlju su geografija Svete Zemlje, gdje se govori i o Galileji, Samariji i Judeji te o Mrtvom moru i Transjordaniji, zatim teme života u Svetoj Zemlji povezanog s poljoprivredom i temu minerala, metala i dragoga kamenja u Bibliji. Ovdje, recimo, saznajemo i zanimljivu činjenicu kako je današnja država Izrael teritorijalno dvostruko manja od Bosne i Hercegovine (str. 91). Potrebno je istaknuti i kako bi u dijelu gdje se govori o geografiji za razumijevanje prostora i položaja ključnih lokacija od velike pomoći bile nekakve ilustracije ili mape kojima bi se to moglo lakše vizualizirati nego ovako na temelju same naracije.

U temama petoga dijela uglavnom se obrađuje biblijska zoologija, tj. „životinjski svijet koji je okruživao biblijskog čovjeka, njegov odnos prema životinjama. Budući da je životinjski svijet bio jako bogat, i čovjekov suodnos prema životinjama je bio bogat“ (str. 116). Autor nas informira kako se u Bibliji izričito spominje gotovo stotinjak životinja (str. 117), a životinje o kojima progovara su, među ostalima, i ovce, koze i konji, magarci i deve, divlje životinje, zatim ptice, ribe te u konačnici gmazovi i kukci. No autor upozorava čitatelja i kaže: „Što se tiče životinja u Bibliji, jednu stvar treba naglasiti, a to je da je ponekad vrlo teško sa stopostotnom sigurnošću identificirati pojedine životinje u Bibliji, tj. točno prevesti što pojedine hebrejske riječi znače. Razni prijevodi nude razne mogućnosti. Razlog tome je što je točno značenje hebrejskih riječi izgubljeno tijekom povijesti, pa prevoditelji pokušavaju donijeti opis koji odgovara istom rodu životinja (...). Pojedine vrste životinja su i izumrle te se danas pokušava donijeti opis koji bi odgovarao dotičnoj životinji ili nekoj sličnoj“ (str. 118).

Šesti odsjek „obrađuje prije svega biblijsku botaniku, koja je isto tako važna. Činjenica da su biljke sastavni dio života na zemlji i da su uvelike pomogle čovjeku da živi i preživi, pokazuju da su nezaobilazna tema kojom se treba pozabaviti“ (str. 152). Tako se autor i pozabavio temama bilja u Bibliji koje obuhvaća žitarice, povrće i začinsko bilje, te temom voća i drveća u Bibliji. Ovom je čitatelju bilo zanimljivo autorovo promišljanje, primjerice, o jabuci, koja je u narodu često reli-

gijskim simbolom povezanim s prvim grijehom, gdje autor tvrdi: „Iako se jabuka poistovjećuje sa stablom koje je bilo u raju zemaljskom, to uvriježeno mišljenje nema svoje pisane potvrde u Svetom pismu. I ne samo to, iako se misli da se jabuka često koristi u Svetom pismu, to nije točno. Riječ jabuka (...) spominje se samo sedam puta...“ (str. 174).

Sedmo poglavlje bavi se alatima „koji su bili pomoć biblijskom čovjeku da obrađuje zemlju ili da sebi olakša život“ (str. 194), tako da se tu autor dotiče teme alata i pribora kojim su se koristili biblijski ljudi poput čekića, sjekire, britve, ogledala, bavi se i mjernim jedinicama, alatima drvodjelja, stočarskim alatima, poljoprivrednim alatima i dr. I, u konačnici, u osmom odsjeku, autor „opisuje kako su biblijski ljudi trgovali i kako su težili za ‘boljim’ životom nastojeći sebi osigurati što je moguće više materijalnih sredstava“ (str. 216), dakle bavi se pitanjem trgovine, načinom trgovanja, predmetima trgovanja i sl. U širem Zaključku na kraju knjige dr. Tomašević još jednom daje pregled ključnih tema i zaključaka po pojedinim cjelinama te ih ukratko ponovno prepričava i ističe one najvažnije.

Za objektivno vrednovanje ove knjige potrebno je prvo istaknuti iskonsku autorovu namjeru i poimanje vlastitoga djela pa dr. Tomašević kaže: „...ovaj rad nije ni u kojem slučaju sustavan prikaz ni ljudi, ni života ni običaja u Bibliji. Pojedine teme koje su obrađene u ovoj knjizi samo su ‘dio’ blaga koje u sebi krije Sveto pismo. I isto tako treba reći da ovo nije studijska analiza obrađenih tema. Radi se više o ‘enciklopedijskoj’ obradi tema, tj. generalnom prikazu naznačenih tema. Biblija je neiscrpan izvor za mnoge teme i ni u kojem slučaju ne mogu reći da su ovdje obrađene ‘najvažnije’ teme. Mogu samo reći da sam se pozabavio onim temama koju su ljudima možda ‘najbliže’. Obrađene teme su prikazane ‘faktografski’, koncizno, bez želje da se ulazi u dublju analizu jer za to nije bilo ni vremena, niti je nakana bila takva. Ujedno, prijeporni detalji, to jest pitanja o kojima ozbiljna egzegeza i dalje raspravlja, nisu posebno dotičani jer, kao što rekoh, to nije bila ni nakana, a ni koncept ovakve knjige to ne ‘dopušta’. Takve se stvari obrađuju u zasebnim znanstvenim člancima, a to zahtijeva drukčiji koncept i pristup“ (str. 227).

Dr. Mato Zovkić smatra kako ovom knjigom dr. Tomašević „pomaže studentima teologije i drugim zainteresiranim čitateljima Biblije da s radošću ulaze u biblijske događaje i prizore“, a „onima koji redovno sudjeluju u nedjeljnom bogoslužju Crkve omogućuje da s više razumijevanja prate biblijska čitanja u liturgijskim slavljinama“ (navedeno na poleđini knjige). Također, dr. Dubravko Turalija dodaje kako se „u svojoj cjelini djelo (...) doima poput neilustriranoga atlasa u kojemu se razotkrivaju važne informacije koje su jezgrovito sažete u konvencionalne, za većinu bibličara prihvatljive koncepte...“ (s poleđine knjige).

S obzirom na autorove postavljene ciljeve pisanja ove knjige, ovaj čitatelj je mišljenja da su oni i postignuti jer je autor uspio dati prikaz ili pregled određenih odabranih biblijskih tema kojima se želio baviti u ovoj knjizi pa je očigledno

da je uloženi velik trud u odabir tih tema i pojmova, pronalaženje njihovog pojavljivanja i uloge u Pismu te njihovu kategorizaciju i usustavljanje. Autorova metodologija je jasna, on ima svojevrstni „konkordancijski“ pristup gdje prikuplja biblijske citate o pojedinom pojmu koji proučava i iz njih donosi zaključke, ali konzultirajući pritom i druge relevantne izvanbiblijske izvore.

Dakle, autor se obilno služi Biblijom iz koje crpi osnove svojih zaključaka, njezino korištenje je temeljito i opetovano, ali u tome je potrebno biti oprezan jer zaključci na temelju jednoga izdvojenoga biblijskog citata mogu biti varljivi, a potencijalno i pogrešni, poput pomalo zbunjujućeg zaključka o ponovnom obrezanju Izraelaca na temelju Jošue 5,2-5, gdje autor zaključuje da „iako su Izraelci obrezivani neposredno nakon rođenja, Stari zavjet govori i o slučaju ponovnog obrezivanja, i to odraslih ljudi“ (str. 56). Također, ostaje dojam povremene zaličnosti ili zagušenosti biblijskim citatima kod pojedinih tema, gdje autor izravno citira nekoliko dužih biblijskih citata, a citati su podugački i opširni pa je moguće izgubiti tijek autorove misli i osnovnog teksta.

Dr. Tomašević se u pisanju svoje knjige koristi primarnim i sekundarnim izvorima, na koje tamo gdje je to potrebno upućuje u fusnotama. Stoga, moguće je nastaviti proučavanje tema u fokusu i u drugim, opširnijim izvorima. No, iako su reference na primarne izvore brojne, (preko)brojne su reference koje upućuju na Wikipediju, što nije toliko uobičajeno u znanstvenim radovima, čak ni u radovima ovoga tipa koji možda više teže popularnoj, a ne nekakvoj akademskoj razini, s obzirom na stanovitu nepouzdanost informacija sadržanih u Wikipediji.

Sama je knjiga dobro organizirana, podijeljena u cjeline koje je moguće čitati i zasebno. Nažalost, djelo nije opremljeno indeksom imena, biblijskih citata ili pojmova, a dojam je da bi s obzirom na brojnost biblijskih citata i pogotovo na brojnost obrađenih pojmova, bio nužan barem indeks pojmova, po mogućnosti razvrstan po kategorijama, koji bi uvelike olakšao nalaženje i proučavanje željenog pojma. Također, djelo ne sadrži nikakve tablice, ilustracije ili grafičke priloge, iako bi, kao što je već rečeno, geografske mape bile od značajne pomoći tamo gdje se govori o geografiji Izraela.

Općenito gledajući, knjiga može biti od koristi svakome čitatelju jer će s obzirom na širok spektar tema iz nje svatko zasigurno naučiti nešto novo. Neki su dijelovi knjige ovome čitatelju bili više, a neki manje zanimljivi, ali to ovisi o tematici i interesu samoga čitatelja za određenu temu. Dojam je da je knjigu pomalo teško čitati po redu jer se brzo redaju različite brojne teme i pojmovi koje nije lako odjednom i brzo procesuirati. Iako se to, naravno, može, knjigu nije nužno čitati po redu, već je moguće čitati ono što čitatelja u tom trenutku zanima ili pak po potrebi posezati za njom kao za malim priručnikom koji će čitatelja kad proučava određeni pojam uputiti u Bibliju na mjesta gdje se on pojavljuje, i u kojem kontekstu, i dati mu neke osnovne informacije koje se mogu dalje istraživati u drugim opširnijim izvorima. I kao što i sam autor ističe, ovom je knjigom pred-

stavljen samo „dio ‘neiscrpnog’ blaga Biblije i biblijskih ljudi, i to samo, moglo bi se reći ‘letimičan’ pregled, a nikako detaljna analiza pojmova, sadržaja i običaja. Stoga je ova studija samo početni orijentir za još iscrpnije istraživanje. Svakoga tko krene u taj posao, iskreno podupirem jer će i sam osjetiti ‘slast’ riječi Božje“ (236).

Dalibor Kraljik

Edi Matetić, Nela Mayer Williams, Mihael Jonke
Meni je život Krist: Život i poslanje evangelizatora i propovjednika Vinka Vaceka

Daruvar: Logos; Zagreb: Savez BC u RH, 2021., str. 144.

Knjiga *Meni je život Krist* autora Edija Matetića, Nele Mayer Williams i Mihaela Jonkea svojevrsan je putopis života i poslanja zapaženog evangelizatora Vinka Vaceka na području Kraljevine Jugoslavije u vremenu između dva svjetska rata. Knjigu je objavio Logos iz Daruvara i Savez baptističkih crkava u RH. Ovo je djelo bogato biografskim podacima iz života Vinka Vaceka i njegove obitelji koji su ostavili neizbrisiv pečat na baptizam i evanđeosko kršćanstvo na ovim prostorima.

Zahvaljujući svjedočanstvima Edia Matetića, Fanny Vacek Matetić, Nade Jonke (rođ. Vacek), Franje Klema te Josipa Horaka, u rukama čitatelja nalazi se vrijedan izvor za proučavanje crkvene povijesti baptističkih crkava. Iz dijela knjige, koja se bavi životopisom Vinka Vaceka, doznaje se da je rođen u Končanici pokraj Daruvara 1882. godine. Porijeklom je bio Čeh. Vinkova obitelj preselila se u Lipovljane kada je bio u dobi od osam godina, gdje je proveo i svoje djetinjstvo. Školovao se za pećara i lončara. Putujući mnogim gradovima, radio je razne poslove, ali zbog uživanja u alkoholu, sve je brzo potrošio. U svojoj 26. godini, 1908. godine, oženio se Marijom Šagi (Šagovac) iz Požege. Zbog teških prilika, otac ga je poslao za Ameriku 1910. godine, kod njegove sestre Fani i Mihalja Turkovića u Esta St. Louis, u SAD-u. Za njim su kasnije stigli supruga Marija i brat Franjo, koji se kasnije preselio u Detroit. Na nagovor brata, Vinko i Marija također su se preselili u Detroit, gdje se Vinko zaposlio u Fordovoj tvornici automobila. Jedne večeri, šetajući gradom, čuo je pjevanje i propovijed na češkom jeziku. Ušao je u Češku Baptističku Crkvu u Detroitu, i Bog je započeo mijenjati Vinkovo srce. Ostavio se pića, obratio se i krstio u toj crkvi zajedno sa suprugom. U crkvi je bilo i drugih doseljenika iz domovine ili „Starog kraja“, poput braće Vančaš, Brkić i Časni. U prosincu 1920. godine, ordiniran je za propovjednika Prve jugoslaven-ske Baptističke Crkve u Detroitu. Prema svjedočenju autora, jedne večeri, nakon